

Zapletalová, Jana

"Handkeho" Mojžíš s bronzovým hadem : poznámka k nedochované Handkeho výzdobě kostela Panny Marie na Předhradí v Olomouci

Opuscula historiae artium. 2011, vol. 60 [55], iss. 2, pp. 134-139

ISSN 1211-7390 (print); ISSN 2336-4467 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115772>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„Handkeho“ Mojžíš s bronzovým hadem

Poznámka k nedochované Handkeho výzdobě kostela Panny Marie na Předhradí v Olomouci*

In the period around 1748, Johann Christoph Handke decorated the church of Our Lady in the Předhradí district of Olomouc with wall paintings and altarpieces. The church was deconsecrated during the reforms of Joseph II and demolished in 1846. An idea of the original rich decoration of the interior of the church was provided two years later by J.W. Bernowský in his description of the church that had been destroyed. Recently a drawing was found in the collections of the Research Library in Olomouc with the theme Worshipping the Bronze Serpent. It was donated to the Library in 1878 by the painter Josef Reinhard with a note that it was Handke's work for the no longer existing church in the Předhradí district of Olomouc. The subject of the drawing corresponds very well to the description of one of the wall paintings given by J. W. Bernowský. However, it has been possible to establish that the composition with Moses was in fact the work of Hans Rottenhammer, who created this composition in the form of a print in 1599. The drawing in Olomouc was traced from the print using the carta oleata technique. While there can be no doubt about the adoption of the composition and its secondary use in the church of Our Lady in Předhradí, it is not possible to agree with the drawing being the work of Handke, in spite of Reinhard's note. However, the drawing does indicate that the work of Hans Rottenhammer was one of the sources on which Handke drew for inspiration

Key words: Johann Christoph Handke; Johann Rottenhammer; church of Our Lady in the Předhradí; Olomouc; Josef Reinhard

PhDr. Jana Zapletalová, PhD.
Katedra dějin umění, Univerzita Palackého Olomouc / Department of History of Art, Palacký University Olomouc
Ústav dějin křesťanského umění, Univerzita Karlova v Praze / Institute of Christian Art, Charles University in Prague
e-mail: zapletalova@ktf.cuni.cz

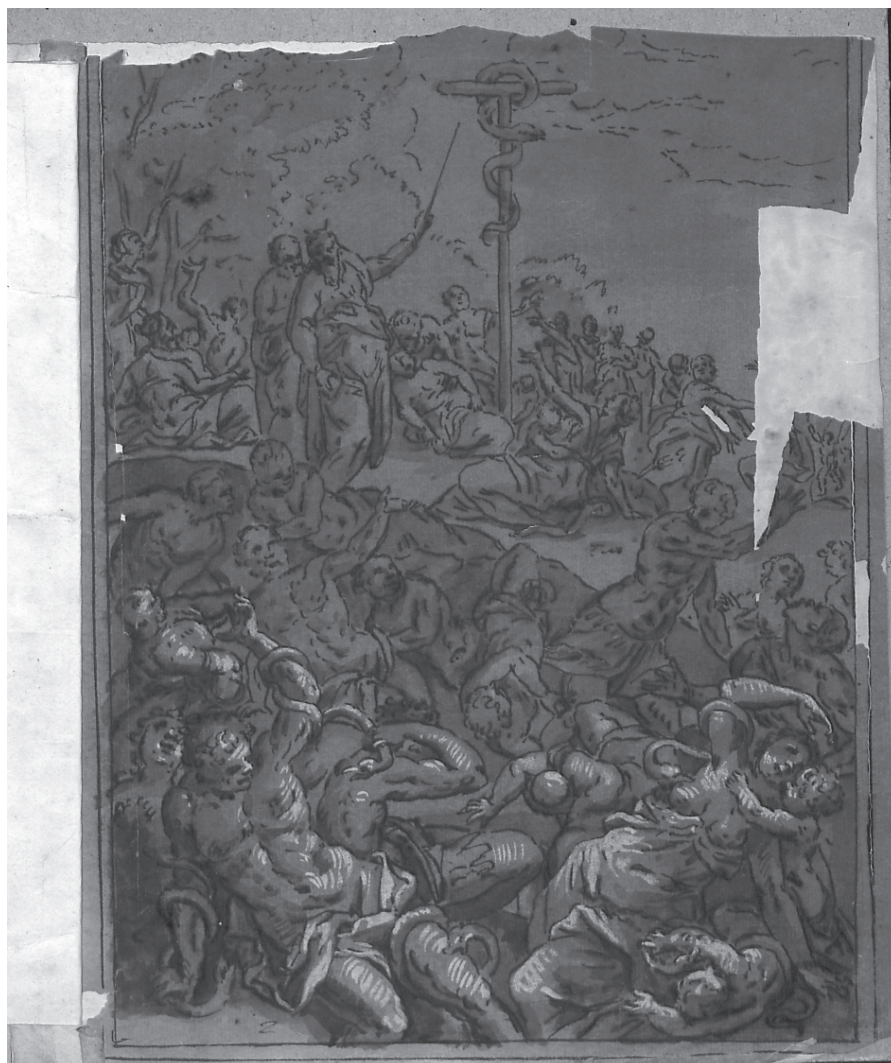
Jana Zapletalová

Malíř Jan Kryštof Handke si ve svém životopise poznačil k roku 1748, že vytvořil v kostele Panny Marie oltářní obraz *Klanění tří králů*, malbu Simeona a během léta realizoval nástěnné malby v presbytáři. Kostel Panny Marie na Předhradí v Olomouci již neexistuje a s ním zanikly rovněž všechny Handkeho malby, které zdobily téměř celý kostel. Představu o jeho výzdobě poskytuje jak zevrubný popis všech maleb, pořízený záhy po jeho zbourání, tak nově nalezená kresba, jež poukazuje na jeden ze zdrojů Handkeho inspirace.

Ve sbírce Vědecké knihovny v Olomouci se nachází drobná lavírovaná perokresba znázorňující Mojžíše s bronzovým hadem a množstvím svíjejících se postav rdoušených hady.¹ [obr. 1] Ke kresbě byl v minulosti přiložen grafický list a několik řádků textu, které jsou klíčové k její interpretaci. Grafický list znázorňuje olomoucký kostel Panny Marie na Předhradí. [obr. 2] Jak dokládá nápis, vznikl jako přání k novému roku 1846. Byl zřejmě vyryt podle nějakého staršího vyobrazení (kostel byl zbořen 1839). Ve spodní části listu se nachází přípis: 1878. *Geschenk des Prof. Reinhard*. Z pera profesora Josefa Reinharda (1801–1892) pochází několik následujících řádků zapsaných na volném listě rovněž vlepeném do svazku ke kresbě: „*Nach dem beiliegenden Entwurfe von Christor Hanke, war in dieser abgebildeten Kirche ein Seitenaltarbild im grosser von [...] selbst in Fresco prachtvoll ausgeführt, worauf ich mich noch ganz gut erinnere. Olmütz den 3. Januar 1878 / Jos. Reinhard / d. d.*“ [obr. 3]

Profesor Josef Reinhard, absolvent vídeňské Akademie, působil jako profesor kreslení na olomouckém reálném gymnáziu. Jak dokumentují jeho dva dopisy z 9. ledna a 6. června 1878, věnoval se rovněž cennému souboru kreseb z majetku dnešní Vědecké knihovny.² Podle jeho slov pocházela kresba Mojžíše s bronzovým hadem z ruky Jana Kryštofa Handkeho a znázorňovala rozměrnou zaniklou Handkeho fresku ze zbořeného kostela Panny Marie

1 – Anonym, Uctívání
 bronzového hada, lavírovaná
 perokresba, 40. léta 18. století.
 Vědecká knihovna v Olomouci

na Předhradí. Profesor Reinhart si na ni podle vlastních slov „ještě docela dobře vzpomíná“. Josef Reinhart pravděpodobně daroval roku 1878 všechny tři listy, tj. kresbu, grafiku a svůj průvodní komentář olomoucké knihovně, jak dokládá již výše uvedený přípis 1878. *Geschenk des Prof. Reinhard*.

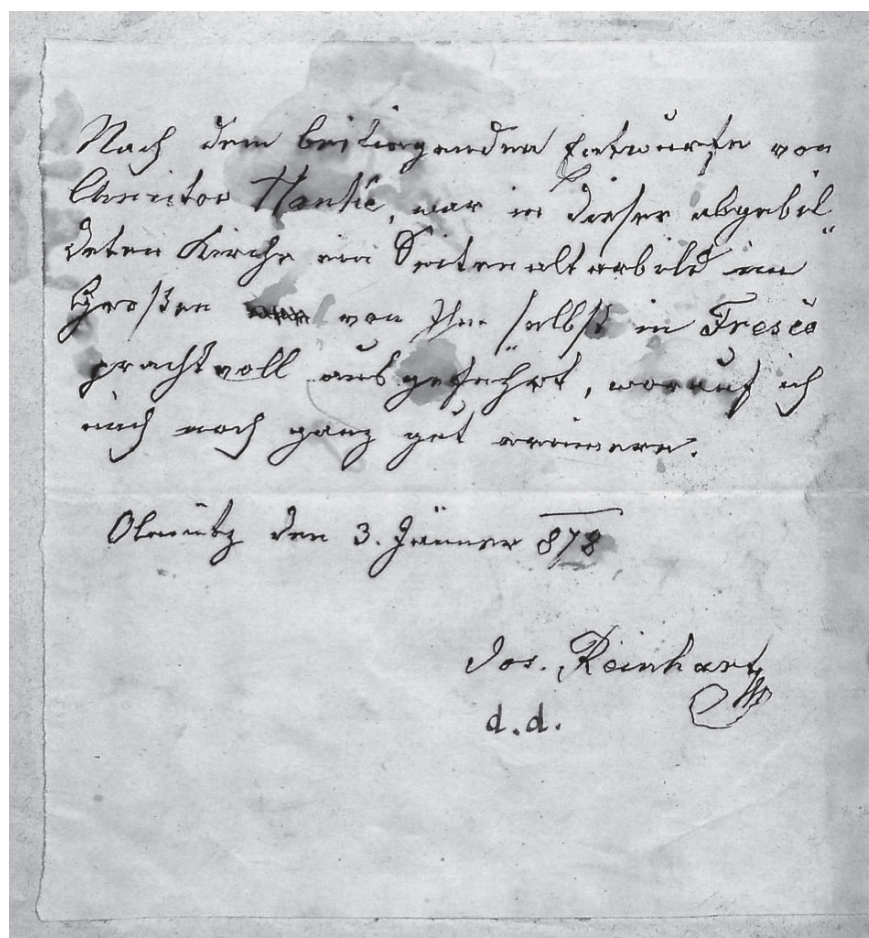
Farní kostel Panny Marie na Předhradí byl odsvěcen roku 1784. Od 1800 byl využíván jako vojenské skladiště a 1839 zbourán. Následujícího roku reagoval J. W. Bernowský na zničení tohoto pět set let starého kostela napsáním článku do periodika *Moravia*.³ Poskytl čtenáři jak stručnou historii kostela, tak detailní popis výzdoby interiéru. Kostel vyzdobil obrazy a nástěnnými malbami Jan Kryštof Handke. Jak vyplývá ze sledu prací malířova vlastního životopisu, pracoval Handke na výzdobě kostela Panna Marie na Předhradí v roce 1750.⁴ V autobiografii nezmiňuje všechny malby, které pro kostel realizoval. Uvádí pouze oltářní obraz Tří králů, starého Simeóna a nástěnnou malbu v presbytáři, na které podle vlastních slov strávil se dvěma svými tovaryši celkem deset týdnů.⁵ Z popisu J. W. Bernowského víme, že presbytář

zdobily znázornění modlitby *Salve Regina*, v hlavní lodi byly vyobrazeny příběhy ze Starého zákona, vpravo jednotlivé zázraky a vlevo výjevy z Ježíšova života. Handkeho nástěnná malba Mojžíše s bronzovým hadem se nacházela v levé lodi: „Das Frontbild stellt die Errichtung des Kreuzes mit der ehernen Schlange in der Wüste vor. Moses, von Gruft und Würde, steht neben dem Kreuze, mit dem Stabe darauf zeigend. Rings herum liegen Leichname und sterbende Personen, von Schlangen umwunden.“⁶

Tento popis velmi dobře odpovídá nově nalezené kresbě. Kromě toho Josef Reinhard, který kresbu opatřil komentářem, uvedl, že si na Handkeho malbu ještě dobře vzpomíná. Podle názoru J. W. Bernowského patřil výjev Mojžíše s bronzovým hadem k nejlepším Handkeho malbám v kostele.⁷ Na kvalitní a propracovanou kompozici s velkým množstvím postav ostatně ukazuje sama kresba z Vědecké knihovny. Jak prozrazovala výstavba kompozice i styl provedení, ideátorem kresby však nebyl evidentně Handke.

2 – Kostel Panny Marie na Předhradí, grafický list, 1846. Vědecká knihovna v Olomouci

3 – Josef Reinhard, Rukopisná poznámka z 3. ledna 1878. Vědecká knihovna v Olomouci

4 > Hans Rottenhammer, vryl Lucas Kilian, Uctívání bronzového hada, 1599. Arcibiskupství olomoucké, grafická sbírka na zámku v Kroměříži

SICVT MOYSES EXALTAVIT SERPENTEM IN DESERTO
ITA EXALTARI OPORTET FILIVM HOMINIS. Ioan. iii.

Ad Reuer. in Christo Patri, ac Dno. D. IOANNI. CHRISOSTIMO. ABBATI Monasterij
S. Montis in Andechs. etc. Digniss. Dno. plurimu observ. Dominicus Custos Aug. vindel. DD. d. t.

Kresba vykazuje v důsledku křehkého a lámavého papíru rozsáhlejší poškození. Papír byl v minulosti namočen do olejového roztoku. Tento způsob moření papíru dovoval autorovi přiložit dočasně průsvitný list na jakoukoli jinou kresbu nebo grafický list a obkreslit jej.⁸ Pro hypotézu, že tohoto postupu využil také autor uvedené kresby z Vědecké knihovny v Olomouci, hovoří rovněž drobnopisný charakter kresby. Při podrobnějším studiu je dobře postřehnutelné, do jaké míry ovlivňovala soustředěnost kreslíře na věrné zachycení linií vzorové grafiky na úkor celkového vyznění kresby, její dynamiky a plynulosti. Hovoří pro to mimo jiné rozpor mezi zběžným vyvedením řady postav, obzvláště těch v pozadí, ztráta jejich plasticity a nesporně kvalitní provedení postav v prvním plánu, které navzdory všemu poukazují na zručného umělce.

Určení autorství kresby vyžaduje podle mého úsudku jistou obezřetnost. Handkeho autorství kresby nelze vyloučit, byť je uvádí Josef Reinhard a taková atribuce by byla logická. Kresba se však liší od poznaného Handkeho díla a změny stylu nemůžeme přičíst pouze na vrub potlačení vlastního stylu při kopírování grafické předlohy, což je průvodní jev většiny kreseb vzniklých kopírováním pomocí car-

ta oleata. Přece jen jistý autorský vklad lze pozorovat v částech, kde si kreslíř dovolil odchýlit se od předlohy. Kresba nemusela nutně pocházet z Handkeho ruky. O jejím uplatnění při výzdobě kostela Panny Marie však není pochyb.

Kde se tedy Jan Kryštof Handke inspiroval pro svoji nástěnnou malbu, zajisté ne náhodou pokládanou za nejlepší z celého výzdobného cyklu? V kompozici Hanse Rottenhammera stejného námětu. [obr. 4] Hans Rottenhammer vytvořil perokresbu *Uctívání bronzového hada* roku 1599,⁹ následně ji převedl do grafické podoby Lucas Kilian.¹⁰ Jeden exemplář této grafiky, naprosto shodný svými rozměry s olomouckou kresbou, se nachází ve sbírkách olomouckého arcibiskupství ve fondu na zámku v Kroměříži.¹¹ Vzhledem k olejovým skvrnám na tomto listu a mřížce, kterou si umělci pomáhali k přenesení malby na stěnu nebo na plátno, nelze vyloučit, že Jan Kryštof Handke použil pro svoji nástěnnou malbu Rottenhammerovu grafiku z kroměřížské sbírky. Každopádně je evidentní, že Handke využil bez jakékoli původní invence a změn Rottenhammerovu kompozici. Zjištění obrazové předlohy Handkeho malby osvětluje zdroj jeho inspirace.

Původ snímků – Photographic Credits: 1–3: Vědecká knihovna v Olomouci – Jana Zapletalová; 4: Arcibiskupství olomoucké, grafická sbírka na zámku v Kroměříži – Jana Zapletalová

Poznámky

* Za upozornění na kresbu vděčím Rostislavu Krušínskému a Jiřímu Glonkovi z Vědecké knihovny v Olomouci. Za konzultace děkuji Martinovi Zlatohlávkovi a Milanu Tognerovi.

¹ *Mojžíš s bronzovým hadem*, lavírovaná perokresba, zvýraznění bělobou, olejovaný nahnědlý papír, 250×159 mm, Vědecká knihovna v Olomouci, signatura II 50.652.

² Více viz Milan Togner, *Italská kresba 17. století. Sbírká Antonína Martína Lublinského ve Vědecké knihovně v Olomouci*, Olomouc 2005, s. 15–16, pozn. 17.

³ J. W. Bernowský, *Die Marienkirche auf der Vorburg zu Olmütz, Moravia III*, 1840, s. 162–163, 166–167, 170–171.

⁴ Jan Kryštof Handke, *Vlastní životopis: 1694–1774*, ed. Leoš Mičák, Olomouc 1994, s. 18–19, 39.

⁵ *Ibidem*, s. 18–19 (překlad na s. 39): „V kostele Panny Marie jsem namaloval oltářní obraz svatých Tří Králů, nahoru starého Simeóna. Téhož léta jsem namaloval se dvěma tovaryši fresku v presbytáři u Panny Marie, malovali jsme tady 10 týdnů.“

⁶ Bernowský 1840, s. 167.

⁷ Bernowský 1840, s. 171.

⁸ K této tradici především Martin Zlatohlávek, *Anton Kern 1709–1747*, Praha 2009, s. 29–35 (zde uvedeny rovněž odkazy na starší literaturu).

⁹ Hans Rottenhammer, *Uctívání bronzového hada*, 1599, 235×150 mm, lavírovaná perokresba, signováno HR 1599, současné umístění neznámé, naposlady aukční síň Ketterer, draženo 5. – 6. května 2003, lot 212. Viz E. Strauss, heslo: Rottenhammer, Hans, in: Ulrich Thieme – Felix Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart XXIX*, Leipzig 1935, s. 97–98. – Harry Schlichtenmaier, *Studien zum Werk Hans Rottenhammers des Älteren* (dizertační práce), Tübingen 1983, s. 317–318. Za poskytnutí uvedené dizertační práce děkuji Lubomíru Konečnému. K Rottenhammerovi viz recentně Heiner Borggreffe – Lubomír Konečný – Vera Lüpkes – Vít Vlnas, *Hans Rottenhammer begehrt – vergessen – neu entdeckt*, München 2008.

¹⁰ Hans Rottenhammer – Lucas Kilian, *Uctívání bronzového hada*, 250 × 160 mm, vlevo dole: *Ioan Rottenh. inv. / L. K. scalps*. Literatura: Schlichtenmaier 1983, s. 440–441.

¹¹ Kroměříž, Státní zámek a zahrady Kroměříž, grafická sbírka (ve správě Muzea umění Olomouc – Arcidiecézního muzea Kroměříž), rozměry papíru: 250×159 mm, rozměry grafiky: 222×151 mm, album č. 16316, album B 207.

SUMMARY

“Handke’s” *Moses with the Bronze Serpent*

A note on Handke’s no longer extant decoration of the church of Our Lady in the Předhradí district of Olomouc

Jana Zapletalová

In 1848, not long after the demolition of the church of Our Lady in the Předhradí district of Olomouc, J. W. Bernowský compiled and published a detailed description of the decoration of the interior of the church, so that at least some idea of the original decoration of the church and the extent of that decoration could be preserved. The interior of the church was decorated with wall paintings and paintings with biblical themes by the Olomouc painter Johann Christoph Handke (1694–1774) around the year 1748. The Research Library in Olomouc recently brought to light from its collections a small wash pen and ink drawing with the theme *Worshipping the Bronze Serpent*. Attached to the drawing was a print from the year 1846 depicting the church and a short accompanying letter from the painter and professor Josef Reinhart, who worked in Olomouc and who donated the drawing and the print to the Library in 1878. According to his letter, the drawing represented a draft sketch by Jan Kryštof Handke for a wall painting in the church of Our Lady in Předhradí, which Reinhart said he could still remember. The theme of the drawing and its individual parts corresponds exactly to the description of one of Handke’s paintings, now destroyed, in the left aisle of the church,

which in Bernowský’s opinion was one of the best paintings by Handke in the church. On the basis of this information, it would be very tempting to attribute the drawing that has been discovered to Handke. However, it does not bear the signs of his brushwork. As is revealed by the construction of the composition and the style of the execution, the original idea for the drawing did not come from Handke, but from Hans Rottenhammer, who had created a print of *Worshipping the Bronze Serpent* in 1599. The person responsible for the Olomouc drawing produced an exact tracing of the print using the technique of dampening the paper and making it temporarily translucent. One copy of this print, the dimensions of which are identical with those of the Olomouc drawing, is to be found in the collection of the Archbishopric of Olomouc in Kroměříž chateau. In view of the oil stains on this print and a grid, with the help of which artists transferred the painting to a wall or a canvas, it is not impossible that Handke used the Rottenhammer print from the Kroměříž collection for his wall painting. At all events it is evident that Handke used Rottenhammer’s composition without any kind of original idea or changes. The establishment of the model on which Handke’s painting was based throws light on the source of his inspiration. However, caution is called for when attributing the drawing to him. It is not impossible that it is his work; after all, Reinhart says it is his, and it would be logical to attribute it to him. However, the drawing differs from known examples of Handke’s work, and we cannot ascribe the changes in style solely to the suppression of his own style when copying the print he worked from, which is a phenomenon that accompanies most drawings created by copying with the help of *carta oleata*.

Figures: 1 – Unknown artist, **Worshipping the Bronze Serpent**, wash pen and ink drawing, 1740s. Research Library in Olomouc; 2 – **Church of Our Lady in Předhradí**, print, 1846. Research Library in Olomouc; 3 – Josef Reinhart, **Manuscript note dated 3 January 1878**. Research Library in Olomouc; 4 – Hans Rottenhammer, engraved by Lucas Kilian, **Worshipping the Bronze Serpent**, 1599. Archbishopric of Olomouc, collection of prints in Kroměříž chateau